

AŞK AHLÂKİ: YUNUS EMRE ÖRNEĞİ

Prof. Dr. Mehmet Demirci (*)

ÖZET

Ahlak, dinlerin felsefi görüşlerin en çok üzerinde durduğu konuların başında gelir. Ben burada teorik değil pratik ahlak, hatta tasavvuf ahlakı üzerinde durmak istedim. Bir felsefeci olan Hilmi Ziya Ülken “Aşk Ahlakı” adlı kitabında gerçek ahlakın sevgi ve aşk temelli ahlak olduğu nu belirtir. Tebliğimizde bu eserden hareketle, tasavvuf düşüncesinde “aşk”ın yerini ve gücünü vurgulamak istedim. Tasavvufta “aşk” en güçlü duyguların başına gelir. Dayanağını Kur’an ve hadisten alır. Tasavvuf şiirinde ilahî aşk üzerinde derinlemesine durmuştur. Bu alanda en güçlü şiirler ilahi aşk şiirleridir.

İslâm tasavvufunda esas amaç Allah'a kavuşmaktır. Bunu sağlayacak en kestirme yol aşktır. Aşkın, hakîkî mâşuk olan Allah'tan başka her şeyi yaktığı, insan gözünde değersiz kıldığı, böylece neticede sâdece Tanrı'nın kaldığı bilinir. Bu yolun yolcusu olan Yûnus'u, Hak aşkı benliğinden fânî kılmıştır, asıl amaç ise O'na kavuşmaktır.

Taş gönülleri yumuşatıp, kuru ağaçları yeşerten aşk iksîri, ahlâkî olgunluğu sağlayan en tesirli güçtür. Tasavvufta, insan yaradılışında mevcut kibir, gurur, hırs gibi bir takım sivrilikleri törpüleyebilmek için riyâzet ve mücâhede denen usuller tatbik edilir. Bu yolla eğitim ve olgunlaşma uzun zamanı gerektirir.

Aşk, ahlâkî olgunlaşmayı daha çabuk gerçekleştirir. İnsanı mum gibi eritip âdetâ yeni bir kalıba sokan aşk, bu sırada onun fitratında bulunan zararlı unsurları da tasfiye etmiş olur. Hakk'a âşıklık iddiasında bulunan kimsenin aşırı ihtirasları, nefsânî istek ve arzuları bırakmış olması lâzımdır. Çünkü aşk evine girenlerin Hak'tan gayri şeylere yönelmek, onlara fazlaca bağlılık göstermek gibi hususları bir kenara bırakmış olması gerekir. Bütün bunları Yunus Emre şiirlerinde geniş şekilde ele almıştır.

Anahtar kelimeler: Aşk ahlâkî, Tasavvuf, ilâhî aşk, Yunus Emre, Ahlâk

ABSTRACT

Ethics is one of the most important subjects of religions and philosophical views. I wanted here to focus on practical morality, even Sufi morality, not theoretical. Hilmi Ziya Ulken, a philosopher, states in his book "Aşk Ahlakı" that true morality is the morality based on love. In this paper, based on this work, I wanted to emphasize the place and power of “love” in Islamic mysticism. In Sufism, “love” comes to the head of the strongest emotions. It takes its basis from the Qur'an and hadith. In Sufi poetry, divine love has been deeply emphasized. The most powerful poems in this field are divine love poems.

The main purpose in Islamic mysticism is to meet Allah. The shortest way to achieve this is love. It is known that love burns everything but God, the True Beloved, rendering it worthless in the eyes of man, and that in the end, only God remains. The love of God has made Yunus, a traveler of this path, mortal from himself, and the main goal is to meet Him.

The love potion that softens stone hearts and makes dry trees green is the most effective power that ensures moral maturity. In Sufism, methods called spiritual asceticism and struggle are applied in order to smooth out certain points of arrogance, pride and greed that exist in human nature. In this way, training and maturation takes a long time.

Love realizes moral maturation more quickly. Love, which melts a person like a candle and puts him into a new mold, also eliminates the harmful elements in his nature. A person who claims to be in love with Allah must have given up his excessive passions and desires. Because those who enter the house of love must have set aside issues such as turning to things other than the Truth and showing excessive devotion to them. Yunus Emre has discussed all these extensively in his poems.

Key Words: Love Ethics, Sufism, Divine Love, Yunus Emre, Morality.

GİRİŞ

Çok seneler önce 1960 yıllarda öğrencilik dönemimde İstanbul Sahaflar çarşısından “Aşk Ahlâkı” adlı bir kitap almıştım. Yazarı Hilmi Ziya Ülken (1901-1974) bir dönem felsefe derslerimize de gelmişti. Doğrusu o günlerde bu kitabı okumaya çalıştımsa da bitiremedim, bana ağır gelmişti. Sonraki yıllarda Yunus Emre üzerine çalışmalarım oldu. Bu tebliği hazırlamaya niyet edince söz konusu kitap hatırıma geldi. Fakat oğluma emanet olarak verdiğim eser bir şekilde kaybolmuş. Bana sonraki baskılarından birini gönderdi.¹ Bu defa daha dikkatli okudum.

Doğu ve Batı kültürüne vakıf olan Hilmi Ziya Ülken’in, felsefî bir denemesi olarak Aşk Ahlâkını yazarken geniş şekilde İslâm Tasavvuf düşüncesinden yararlandığı görülür. Ben bu tebliğde Giriş mahiyetinde H. Z. Ülken’den başlayıp, asıl konu olarak Yunus Emre’nin ilâhî aşk anlayışını ve buna dayalı ahlâk görüşünü işlemek istiyorum.

*

Şöyle diyor Ülken: “Korku üzerine kurulmuş ahlâk olamaz. Cehennem korkusu ve kılıç korkusu, Allah korkusu ve kanun korkusu eğer bizi düzeltcekse, bu düzelmeye gözümden hiç bir değeri ve insanî ahlâk ile bir münasebeti yoktur.”

Devam eder: “Ümit üzerine kurulmuş ahlâk olamaz. Uçmak (Cennet) ve gelecek ümidi, mağfiret ümidi ve şöhret ümidi; eğer vaad ettikleri tatmin ve menfaatle bizi faziletli yapacaklarsa; bu vaatlerin bir hayâl ve bir tuzak olduğu anlaşıldığı vakit fazilet bitecektir. Veya bu ümitler tatmin edildiği, mutluluğa varıldığı ve şöhret temin edildiği zaman ahlâka lüzum kalmayacaktır.”²

Sonra bundan vazgeçer gibi olur veya korku ahlakının sınırlı işlevine değinir: “Korku ahlâkı, cemiyet düzeninin ilk temelidir. Halk ruhunun dizgininin ve halkın hakikî ustasıdır. Kanun korkusu, Allah korkusu, sultan korkusu silâh korkusu halka inzibat vermiş, kütleleri vahşice boğazlaşmadan korumuştur.”³

Onun asıl hedefi aşk ahlâkıdır, korkudan sevgiye geçen bir yol bulur: “Halkın yolu korku ahlâkıdır. Ve korku ahlâkı ruhlarımızı pişiren ilk ocaktır. Oraya her giren pişip çıkar mı? Kimi özündeki bütün hamılarıyla kışır bağlar kimi har ateşte kavrulur kalır. Kimi şeklini ve hüviyetini

(*) Dokuz Eylül Ü. İlahiyat Fakültesi Emekli öğretim Üyesi

¹ Hilmi Ziya Ülken, *Aşk Ahlâkı*, 1. baskı: 1931; 2. baskı: 1958; 3. baskı: 1971; 4. baskı: 1981, İstanbul

² Hilmi Ziya Ülken, *Aşk Ahlâkı*, İstanbul, 1981, s. 52

³ Age, s. 88

kaybeder. Kimi yandıkça yeniden kuvvet alarak meşakkat ve azap içinde aşkın kemâline ulaşır. Bu böyledir diye oraya girmemek olur mu? Ateşten korkup geri dönmek, sürünün ve hayvani kuvvetin cenderesi altında ezilmek demektir.⁴

AŞKA DAİR

Tasavvufta olgun insan olma yollarından biri de "aşk" yoludur ve bu en kestirme yol sayılır. Buradaki aşk, Allah'a olan büyük sevgi demektir. Allah hem korkulan hem de sevilen bir varlıktır. Mutasavvıflar Allah sevgisi üzerinde çok durmuşlardır. Gerçi Allah Kakhâr' dır, Cebbâr'dır, fakat O aynı zamanda Rahmân'dır, Rahîm'dir. Üstelik bir kudsî hadîse göre **"Rahmeti gazabından üstündür."**⁵

İslâm dîninin ana kaynağı olan Kur'an'da "sevgi" sözüne sıkça rastlanır. Allah'ın iyilik edenleri (Bakara 2/195), tövbe edenleri ve temizlenenleri (Bakara 2/222), müttakîleri (Al-i İmran 3/76), sabırlı olanları (aynı sûre 3/146) sevdiği belirtilir. Mâide sûresinin 54. âyetinde **"Allah onları sever, onlar da Allah'ı severler."** şeklinde bir ifâde yer alır. Yâni sevmek ve sevilme Allâh'ın vasfıdır. Bakara sûresi 165. âyette de **"Mü'minlerin Allah'a karşı pek şiddetli bir sevgisi vardır."** denir. Âyetteki bu "şiddetli sevgi" Allah aşkı olarak değerlendirilir. Hadislerde de "Allâh'ı ve Hz. Peygamber'i her şeyden çok sevmek lâzım geldiği, bir kimseyi sevenin de ancak Allah için sevmesi gerektiği, "îmânın tadı"nın ancak böyle duyulabileceği"⁶ belirtilir. Başka bir kudsî hadiste "Çeşitli faydalı hareketlerle kendisine yaklaşılmaya devam eden kulu sonunda Allâh'ın seveceği, onu sevince gören gözü, işiten kulağı, tutan eli, yürüyen ayağı olacağı" ifâde edilir.⁷

İnsan yaradılışında mevcut en güçlü duygulardan biri olan sevgi ve aşkın yöneltileceği en büyük hedef, bu duyguyu mayamıza koyan Allah olmalıdır. İslâm tasavvuf târihinde ilâhî aşk duygusu bir meş'ale hâline gelmiştir. Bu meş'aleyi tutuşturan ve elden ele taşıyanlar arasında Râbiatü'l-Adeviye (ö.185/804), İbn Fârız (ö.632 /1240), Mevlânâ (ö. 672/1273) ve Yûnus Emre ilk hatırıma gelenlerdir.

YUNUS EMRE

İlâhî aşk duygusunu terennüm etmiş pek çok sûfî şâir vardır. Yûnus Emre, bunlar arasında başta gelenlerdendir. Yunus'a göre aşk ezeldir, hilkatin sebebidir ve cihanşûmuldür.

*Aşk makamı âlîdir, aşk kadîm ezelîdir
Aşk sözünü söyleyen cümle kudret dilidir⁸*

Onun kasdettiği Allah aşkıdır:

*Bizim hâlimizden bilen kimdir aşka münkir olan
Bizim sevdiğimiz Hak'tır bu halka göz ü kaş gelir⁹*

Yunus'a göre aşksız iman taş misali kurudur:

Cümle âlemin gönlünde vardır O'nun muhabbeti

⁴ Age, s. 106

⁵ Buhârî, tevhid, 15; Müslim, tevbe, 14

⁶ Bk. Buhârî, îmân, 8,9; Müslim, îmân, 66, 69.

⁷ Bk. Buhârî, Rikak, 38.

⁸ Mustafa Tatçı, *Yunus Emre Divanı*, H yayınları, İstanbul, 2008, s. 46. Yunus şiirlerin günümüz imlâsına yaklaştırarak vermek istedim.

⁹ Abdülbaki Gölpınarlı, *Yunus Emre ve Tasavvuf*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1961, s. 382; Mustafa Tatçı, age, s. 114

*O'nu candan sevmeyenin bil ki î mânî taş oldu*¹⁰

Ona göre aşk fânî kılar, ikilikten kurtarır, tevhîdi gerçekleştirir:

*Aşkın aldı benden beni bana seni gerek seni
Ben yararlanım dün ü günü bana seni gerek seni*¹¹

Aşk ebedîleştirir, âşık ölmez:

*Âşık öldü deyû salâ verirler
Ölen hayvân olur âşıklar ölmez*¹²
*

YUNUSTA AŞK AHLÂKI

Hak âşıkının iç dünyasında neler olup bittiğini tam olarak anlamamıza imkân yoktur. Yanardağın merkezine yaklaşmak mümkün müdür? Ama bildiğimiz bir şey var: Taş gönülleri yumuşatıp, kuru ağaçları yeşerten aşk iksiri, ahlâkî olgunluğu sağlayan en tesirli güçtür. Tasavvufta, insan yaradılışında mevcut kibir, gurur, hırs gibi bir takım sivrilikleri törpüleyebilmek için riyâzet ve mücâhede denen usuller tatbik edilir. Bunlar kişinin durumuna göre bazen çok sert boyutlara ulaşabilir. Bu yolla eğitim ve olgunlaşma uzun zamanı gerektirir.

Aşk, ahlâkî olgunlaşmayı daha çabuk gerçekleştirir. İnsanı mum gibi eritip âdetâ yeni bir kalıba sokan aşk, bu sırada onun fitratında bulunan zararlı unsurları da tasfiye etmiş olur:

*Aşk dâvâsı kılan kişi hiç anmaya hırs u hevâ
Aşk evine girenlere ayruk ne meyl ü ne vefâ*¹³

Hakk'a âşıklık iddiâsında bulunan kimsenin aşırı ihtirasları, nefsânî istek ve arzuları bırakmış olması lâzımdır. Çünkü aşk evine girenlerin Hak'tan gayri şeylere yönelmek, onlara fazlaca bağlılık göstermek gibi hususları bir kenara bırakmış olması gerekir.

Mevlânâ Celâleddin'in ifâdesiyle: "Aşk öyle bir alevdir ki, bir tutuştu mu, Mâşuk'tan başka her şeyi yakar."¹⁴ Konu ilâhî aşk olunca, Mâşuk yâni sevilen, Allah demektir. Yakılacak şeylerin başında, insanla Allah arasında en büyük perde olan nefsin zaafı, beşerî arzû ve ihtiraslar hatıra gelir. Aşk ateşiyle yok olan bu kötü hasletler bir daha dirilmemek üzere ölmüş sayılırlar. Bunların ölümü demek güzel ahlâkî diriltmek demektir. O halde ilâhî aşkın sonucu olan ahlâk, daha köklü ve daha olgun bir güzel ahlâk sayılmalıdır. Yûnus şöyle devam eder:

*Gerçek âşık olan kişi anmayısar dünya ahret
Âşık değildir ol kişi yürüye izzeti kova*

Gerçek âşıkın Hak'la arasında perde olan dünya ve âhiret ilgi ve menfaatlerinden geçmesi gerekir. Dünya ilgilerini terk etmenin tabîî bir sonucu olarak büyüklenme, kendini beğenme duygusundan uzaklaşmış olur. Bu ise alçak gönüllü olmak (tevâzu) gibi bir ahlâkî davranışın ifâdesidir. "Yürüyüp izzeti kovmayan" yâni, büyüklenme ve kendini beğenme tavrından uzaklaşmayan kimse Yûnus'a göre âşık değildir:

*İzzet ü erkân kamusu bunlardır dünya sevgisi
Aşktan haber eyitmesin kim dünya izzetin seve*

¹⁰ Mustafa Tatçı, age, s. 373

¹¹ Age, s. 403

¹² Age, s. 131

¹³ Mustafa Tatçı, age, s. 22

¹⁴ Mevlana, *Mesnevi*, çev. Veled İzbudak, c. V, beyit: 589

İzzet ve erkân yâni büyüklenme ve debdebe, bunların hepsi dünya sevgisinin bir sonucudur. Dünya izzetini sevenin aşktan ve âşık olmaktan bahsetmeye hakkı yoktur.

"İzzet" aslında müsbet bir haslettir. Şeref, yücelik, değer yüksekliği gibi mânâlara gelir. Allah'ın, dînin, insanın izzeti vardır ve bunlar değerli şeylerdir. Yûnus'un bu mısırâlarında söz konusu olan ise "dünya izzeti"dir. Bu da maddî, dünyevî ve nefsânî varlıklar ve değerlerle öğünmek gibi bir mânâyı hatırlatır.

Nitekim Yûnus, bu türlü izzetten geçemeyen kimsenin âşıklık iddiasında bulunması bir iftiradan ibârettir, diyor. Çünkü aşkla dünya izzetinin bir eve girmesi asla mümkün değildir. Gönül evinde hem Allah sevgisi, hem de dünyevî ve nefsânî alâkalar bir arada bulunamaz:

*Her kim izzetten geçmedi âşıklık bühtandır ona
Hergiz girdiği yokdurur aşk ile izzet bir eve*

"Hükümdarlar bir beldeye girdikleri vakit orayı yıkarlar ve halkın ulularını zelîl hâle getirirler" (Neml 27/34) meâlindeki âyetin tasavvufi yorumu yapılırken şu görüşlere yer verilir: "Muhabbet sultanı herhangi bir âşığın kalbine girerse, onun vücut ülkesini harap edip nefsanî kuvvetler demek olan 'büyükler'ini zelil ve hakîr kılar."¹⁵ Yani, kibir, gurur, benlik kabîlinden ne kadar güç varsa hepsini etkisiz hâle getirir, Hak'tan gayri her şeyi kalbten çıkarıp atar.

Aşağıdaki beyitlerde Yûnus da aynı duygu ve düşünceleri tekrar tekrar vurgular gibidir:

*Dünya vü izzet aşk ile bunlar sazkâr olmadı
Vallah nükte benim değil aşk hâzırdır görmez revâ*

*Her kimde ki aşk var ise ayruk nesne sığmaz onda
Dost döşeğine geçemez at u katır yahut deve¹⁶*

İyi ve doğruyu anlatabilmek için nasihat ve öğütlerde bulunmak ahlâk eğitimin usullerinden biridir. Aşkın oldurucu ve erdirici sihirli gücü bahis konusu olunca, öğüt ve nasihatın sözü bile edilmez:

*Ben sevdiğim Mâşukayı sen dahî bir görse idin
Vermeyedin bu öğüdü fedâ kılardın bu canı*

Çünkü âşık kişi nasihat ve öğütten anlamaz, ona öğüdün bir faydası olmaz. Esâsen onun öğüde ihtiyâcı yoktur. O her şeyden vaz geçtiği için kibir ve kini çoktan unutmuştur. Böyle kötü huyların onda izi bile kalmamıştır:

*Âşık kişi bilmez öğüt zîra assı kılmaz öğüt
Unutur ol kibr ü kîni terk eyler dükkânı¹⁷*

Kibir ve kin, tedâvîsi en zor mânevî hastalıklardandır. Bilhassa marazî bir büyüklenme duygusu olan kibrin ilk bakışta anlaşılmayan çok değişik mâhiyetinde tezâhürleri vardır. Tasavvufî ahlâk eğitiminde, görünen ve görünmeyen "kibir" duygusunun yok edilerek, yerine "tevâzu"un konabilmesi, oldukça çetin ve zorlayıcı uygulamalarla ancak mümkün olur. Meselâ şöhret sâhibi bir kimse, bu eğitimde başarılı olmak ve kibirini kırmak için, sırasında basit temizlik işlerinde görevlendirilebilir. Tasavvuf târihinde bu tür örneklerle rastlanır. İşte aşk, her şey gibi

¹⁵ İsmail Rusuhi Ankaravi, Makasîd-ı Aliyye fî Şerhi't-Tâiyye, (Osmanlı tasavvuf Düşüncesi) [İbni Fârîz'ın Kasîde-i Tâiyyesinin şerhi], hazırlayan Mehmet Demirci, Vefa yayıncılık, İstanbul, 2007, s. 94

¹⁶ Mustafa Tatçı, age, s. 23

¹⁷ Faruk Kadri Timurtaş, Yunus Emre Divanı, Tercüman 1001temel Eser, İstanbul (1972), s. 160; Mustafa Tatçı age, s. 422

bütün kötü huyları yok edeceğinden, ahlâk eğitiminde önemli bir vâsıta olarak karşımıza çıkmaktadır.

Evet, aşk kişiyi olgunlaştırır ve ahlâkî kemâle ulaştırır. "*Aşk var gönlü yanar yumuşar muma döner.*" Böyle bir gönül sâhibinin "*içi dışı pürnûr*" olacağı için, onda dînin ve cemiyetin hoş görmediği hiçbir kötü huy barınamayacaktır.

Âşık, süflî arzularının kökünü kazıdığı gibi, nefsin boynunu vurup etkisiz hâle getirir; gönül evini yuyup yıkayarak ter temiz hâle sokar:

*Aşkın odu düştü cânâ eritti yürek yağını
Kesti hevesâtın kökün oda yandırdı bağını
Kazdı kahır kazmasıyla canda cefâ ocağını
Çaldı nefsin boynuna himmet eri bıçağını
Himmet suyu ile yudu gönlün evin ap arıca
Hizmet kapısından ona sundu şükür ayağını*¹⁸

Mâdem ki her şey Hakk'ın tecellîsidir, Hakk'ı seven O'nun tecellîlerini de sevecektir. İlâhî tecellîlere en çok mazhar olan, bir başka ifâdeyle Yüce Yaratıcı'nın en mükemmel eseri insandır. O halde Yaratıcı'yı seven O'nun eseri ve yeryüzündeki *halîfesi* olan insanı da sevecektir.

İnsanın en değerli unsuru gönlüdür. Yûnus Hak âşıklarının asla gönül yıkmadıklarını belirtir:

*Âşık olan miskin olur Hak yoluna teslim olur.
Her ne dersen boyun tutar çâre yok gönül yıkmağa*¹⁹

Yûnus'un "*Aşkın odu düştü cânâ eritti yürek yağını*" mısraıyla başlayan bir şiirinde, ilâhî aşkla nefsinin kemâle erdiğini, gönül evinin tertemiz arındığını ifâde ettikten sonra, bütün kâinâtı kucaklayan bir insan sevgisi, diğergâmlık ve şefkat duygusunu dile getirir. Bu sevgi ve şefkatledir ki, sâdece dost ve yakın saydıklarına değil, bilerek bilmeyerek kendisine karşı duranlara bile hayır duâda bulunur. Taş atana güller saçılmasını, kandilini söndürmek isteyen kâinâtı Tanrı'nın aydınlatmasını temenni eder:

*Her kim bize yanı yanar Hak dileğin versin ona
Vurmaklığa kasdedenin düşem öpem ayağını
Kim bize taş atar ise güller nisâr olsun ona
Çerâğima kasdedenin Hak yandırsın çerâğını*²⁰

Allah aşkının en mutlu sonuçlarından birisi de, kişiyi bütün yaratıklara sevgi gözü ile bakma seviyesine getirmesi, herkesi kardeş bilmeyi sağlamasıdır. Yûnus Emre'nin mensup olduğu sevgi ağırlıklı tasavvuf düşüncesinde Allah sevgisinin tabîî bir sonucu olarak insan sevgisi doğacaktır. Allah'ı gerçekten sevenler, Allah'ın en mükemmel eseri ve halîfesi olan "insan"ı da sevecektir. Öyle diyor Yûnus:

*Hakk'ı gerçek sevenlere cümle âlem kardaş gelir*²¹

Allâh'ı seven O'nun sevdiklerini de sever. Sevginin ilk menşeyinin Allah olduğunu, O'nun insanları sevdiğini biliyoruz. Yûnus'ta da insan sevgisinin kaynağı Allah sevgisidir. Ona göre

¹⁸ Burhan Toprak, *Yunus Emre Divanı*, İnkılap kitabevi, İstanbul, 1960, s. 82; Mustafa Tatçı, age, s. 399

¹⁹ Mustafa Tatçı, age, s. 22; Burhan Toprak, age, s. 176

²⁰ Burhan Toprak, age, s. 82; Tatçı, age, s. 399

²¹ Tatçı, age, s. 115

gerçek Mâşuk olan Allah neyi severse, bizim de onu sevmemiz gerekiyor. Dost'un dostuna endîşe ve tereddütle yaklaşılmaz:

*Mâşûka neyi severse lâzımdır sevmek onu
Dost'umuzun dostuna yad endîşe ne lâyük
Sen gerçek âşık isen Dost'un dostuna dost ol
Ger böyle olmaz isen dostum demegil bayık*

Şu veyâ bu sebeple karşımızdakinin değerini anlamakta güçlük çekebilir veya az görebiliriz. Yûnus hatırlatır: İnsanoğlunun aslı yüce yerededir, herkes Hak'tan gelmektedir. Bunu hatırlayarak menfî duyguları düzeltmek gerekir:

*Kime az bakar isen aslı yüce yerededir
Az görme çok gör onu böyle gelmiştir tarîk*

Âşıklar arasında başta olabilmenin ve gerçek âşık olabilmenin şartlarından birini Yûnus, hiçbir ayırım gözetmeksizin bütün insanlara kucak açmak "yetmiş iki millete kurban olmak" şeklinde îzah eder:

*Yetmiş iki millete kurban ol âşık isen
Tâ âşıklar safında imam olasın sâdık*

Sonra bu fikrini biraz daha açar ve şuna dikkati çeker: Seçkin olsun, avamdan biri olsun Allah'a itâatkâr ve âsî olsun bütün insanlar Allah'ın kuludur. Bu durumda hangi birine O'nun evinden dışarı çıkmasını söyleyebilirsin:

*Hâs u âm mutî âsî Dost kuludur cümlesi
Kime ayıdabilirsin gel evinden taşra çık²²*

Yûnus'un bu düşüncelerinde yadırganacak bir taraf yoktur. Bir hadîse göre "**İnsanların tamâmı Allâh'ın ayâli, yâni Allâh'ın aile fertleri gibidir.**"²³ Allâh'ın bir kulu ve insan olarak her ferd değerlidir. İyi veya kötü olması, itaatli veya isyankâr olması Allah'la kendi arasındaki bir meseledir. Sırasında onun kötü yönleri ile mücâdele etmek de bir görevdir, fakat bu mücâdele esnâsında dahî onun bir insan, dolayısıyla saygı değer bir varlık olduğunu hatırdan çıkarmamak gerekir. Kişiye duyulan saygı ve sevginin asıl sebebi ondaki insanlık meziyeti ve taşıdığı ilâhî cevherdir. İşte Yûnus düşüncesi bu hususları gözetip ön plâna çıkararak bütün insanlara büyük sevgi ve şefkatle kucağını açmasını bilmiştir.

Bu sevginin sonuçlarından biri de alçak gönüllü (mütevâzı) olmaktır. Doğru yol üzere gitmek, Hakk'ın cemâlini görmek gibi güzelliklerin hemen ardından, alçak gönüllü olmayı sayan ve bunu "er" yâni olgun insan vasfı kabul eden Yûnus kimseye tepeden bakmamak gerektiğini söyler:

*Yol oldur ki doğru vara göz oldur ki Hakk'ı göre
Er oldur ki alçak dura yüceden bakar göz değil²⁴*

*

Derviş demek tasavvuf yolunu benimseyip onun gereklerini yerine getirmeye başlayan kimse demektir. Yûnus Emre kendisi için şiirlerinde çok defa "miskin", "âşık" sıfatı kullanırken, bazan da "Derviş Yûnus" diye söyler. Gerçek dervişliğin nasıl olması gerektiğini uzun uzun

²² Mustafa Tatçı, age, s. 148; Gölpınarlı, age, s. 389

²³ Acluni, *Keşfü'l-Hafâ*, I, 457

²⁴ Mustafa Tatçı, age, s. 181; Gölpınarlı age, s. 394

anlatır. Dervişlik yolunun îcaplarından biri de ahlâk güzelliğidir. Tasavvuf ahlâkında kendinden çok başkalarını düşünmek mühim bir esastır. Yûnus'ta bu başkalarını düşünme ve diğergâmlık engin bir duygu olarak âdetâ bütün insanlığı kucaklar mâhiyettedir. Bu düşünce onun mıs râlarında öylesine güçlü ve etkilidir ki, onun kuru bir öğüt ve lâf olarak kalmış olması düşünülemez. Yûnus bunları bizzat yaşamış, faydasını ve sonuçlarını görmüş, ondan sonra da başkalarına tavsiye etmiştir. Bu tavsiyelerini her zaman olduğu gibi sâde, basit, yapmacıksız fakat o nisbette veciz ve etkili mıs râlarla ortaya koymasını bilmıştır.

Ona göre dervişlik iddiasında bulunan kimse, her türlü sahte ve yapmacık tavırdan uzaklaşıp gümüş gibi saf ve tertemiz bir ruh ve düşünce hayâtına sâhip olmalıdır:

*Her kime kim dervişlik bağıslana
Kalpı gide pâk ola gümüslene*

Derviş, insanlara karşı öylesine verici ve iyiliksever olmalıdır ki, onun nefesi bile misk ve anber kokuyormuşçasına etrâfına faydalı olmalı. Onun budağından uzayacak dalların mahsûlüyle memleketler ve şehirler meyveyle dolup taşmalı, bunlardan herkes faydalanmalıdır:

*Nefesinden misk ü anber tüte
Budağından il ü şâr yemişlene*

Bu olgun insanı bir ağaca benzetirsek, onun yalnız meyvesi değil, yaprağı bile dertli kimseler için derman olmalıdır. Bir ulu ağaç gibi çevresini öylesine gölgelendirmeli ki, sıcak yaz günlerinde o gölgelikte, insanlar toplanıp dinlenmeli, birçok hayırlı hizmetler görmeliler:

*Yaprağı dertli için derman ola
Gölgesinde çok hayırlar işlene*

Âşıkın gözü yaşlıdır. Bu gözyaşları sâdece aslından uzak kaldığı ve Hakk'a kavuşmak hasretiyle kavrulduğu için değildir. Aynı zamanda insanlara karşı sevgi, şefkat ve merhamet duygularıyla dolup taşıdığı içindir. Bu iki sâikledir ki gözyaşları bir göl teşkil edecek kadar bol olmalıdır. Bu türlü duyguları, aynı zamanda sürekli olmalı ve ayağını bastığı yerden sazlar bitmeli, kamış hâline gelecek o sazlardan insanlar istifâde etmelidir:

*Aşıkın gözü yaşı hem göl ola
Ayağından saz bitip kamışlana²⁵*

Gerçek dervişlik için elsiz ve dilsiz olmak ve kimseye gönül koyucu olmamak gerekir. Bu vasıfları taşımayan kimse dervişlik iddiasında bulunmamalıdır.

*Döğene elsiz gerek söğene dilsiz gerek
Derviş gönülsüz gerek sen derviş olamazsın²⁶*

Yûnus'un bu mıs râlarını da onun engin insan sevgisi ile îzah etmek istiyoruz. Karşısındakinden zarar ve hakaret görse de olgun insanın, kimseye kırıcı davranmaması ve gönül koymaması isteniyor. Atasözünde ifâde edildiği gibi "*İyiliğe iyilik her kişinin kârı, kötülüğe iyilik ise er kişinin kârıdır.*" Yûnus sevgi dolu gönlüyle "er kişi" yâni olgun kişi olmayı tavsiye ediyor.

Yûnus'un bu sözleri tek başına ele alınınca, onların Hz. Îsâ'ya atfedilen "Bir yanağına tokat vurulduğu takdirde, karşı koymak yerine hemen öteki yanağını çevir" sözünde ifâdesini

²⁵ Mustafa Tatçı, age, s. 346

²⁶ Burhan Toprak, age, s. 114; Mustafa Tatçı, age, s. 129

bulan pasif bir hayat anlayışını sergilediği kanaati uyanır. Bizce bu kanaat yanlıştır. Bu mısırâlar tasavvuf düşüncesinin bütünü içinde ele alındığı zaman, burada pasifliğin teşviki gibi bir husus görülmez. Söz konusu olan, her meselede olduğu gibi burada da, "fâil-i hakîkî"nin Allah olduğunu düşünerek, döğme ve söğmeye âlet olan kişiye kızmak ve ona gönül koymak yerine, hâdiseyi olgunlukla karşılamak gerektiğidir. O kişiye gönül koyduğumuz takdirde, fiili ondan bilmiş, dolayısıyla gerçek fâil olan Hak'tan gafil olmuş oluruz.

Bir de şu var: Elsiz ve dilsiz olmak, dayak yerken veyâ hakarete uğrarken karşılık vermemek, kendini savunmamak ve kör bir tevekkülle eli kolu bağlı oturmak demek değildir. Elbette insanca ve medenîce mukabele gerekir. Tasavvuf ve Yûnus düşüncesinin bu mısırâlarla demek istediği şudur: Kendini savunur ve kötülüğe mukabele ederken elsiz ve dilsizmişçesine, gaddarca olmaksızın davranmalısın. Karşındaki insanın kötü hâline sen de iştirak etmemelisin. Hele ki uğradığın zararı ondan bilmek gafletine düşerek gönül koymaya kalkmamalısın.

Bu beyti, dînin sabır ve affediciliği teşvik eden esasları ile de açıklayabiliriz. "Döğene" karşı şu veyâ bu şekilde mukabele etmek bir haksı da, sabredip "elsiz"mişçesine karşılık vermemek bir fazîlettir. Zâten tasavvuf ve dervişlik, ortalama dindarlığın üstüne çıkarak "fazîlet"leri artırma gayretinden ibârettir. Kur'an'da **"Eğer cezâ vermek isterseniz, size yapılanın aynıyla mukabele edin. Fakat sabrederseniz, andolsun ki bu sabredenler için daha iyidir."** (Nahl 16/126) buyrulur. Ayrıca **"...öfkelerini yenerler insanların kusurlarını affederler..."** diye tavsif edilen kimselere cennet vâdedildiği (Bk. Âl-i İmran 3/134), dolayısıyla bu hoşgörülü ve insancıl tavrın Kur'an ahlâkında teşvik edildiği görülür. Ayrıca Hz. Peygamber'in olgun ve fazîletli müslümanı târif ederken kullandığı ifâdeler de aynı gerçeği açıklar. Bu kimseler: **"Elinden ve dilinden müslümanların selâmette olduğu"**²⁷ kişilerdir. Aşağıdaki âyetler bütün bu hususları hulâsa etmektedir:

"İyilikle kötülük bir olmaz. Sen (kötülüğü) en güzel şekilde önle. O zaman seninle arasında düşmanlık bulunan kimse sanki candan bir dost olur. Bu güzel davranışa ancak sabredenler kavuşturulur; buna ancak (hayırdan) büyük nasibi olan kimseler kavuşturulur." (Fussilet 41/34-35).

*

Yûnus Emre'deki insan sevgisi ve diğergâmlık hiç kimseye en küçük bir zarar vermemeyi hedefler:

*Kimse bağına girmegil kimse gülünü dermegil
Var kendi Mâşukun ile bahçede ol alış yürü*

Başkalarına zarar vermeme sâdece maddî ölçüler içinde kalmıyor. Olgun kişi davranış ve sözlerine öylesine dikkat etmeli ki, karşındaki insan onun hakkında kötü düşünme mevkiinde kalmamalı, muhâtabının gönlünü kollamalı şu veyâ bu şekilde bir şiş gibi onu incitip yaralamamalı. Ayrıca meclislerde, toplantılarda kaba ve çiğ davranışlardan kaçınmalı, nâzik ve zarif olmalı. İşte aşağıdaki mısırâlar bu son derece insancıl ve ince tavırları öğütlemektedir:

*Gönüllerde iş olmagıl mahfillerde çiğ olmagıl
Çiğ nesnenin ne tadı var gel aşk oduna piş yürü*²⁸

Yûnus Emre'nin diğergâmlığının temelinde İslâm ahlâkının esasları vardır. Meşhur bir hadîse göre: **"Kendisi için sevip istediği bir şeyi başkaları için de istemedikçe hiç kimse gerçek**

²⁷ Buhârî İman, 4, 5

²⁸ Gölpınarlı, age, s. 400; Mustafa Tatçı, 423

mü'min olamaz."²⁹ Şâirimize göre bu prensip sâdece Hz. Peygamber'in sözü olmaktan ibâret değildir, belki de dört semâvi kitap Tevrat, Zebur, İncil ve Kur'ân'ın, dolayısıyla hak dinlerin özünü teşkil etmektedir:

*Sen sana ne sanırsan ayruğa da onu san
Dört kitabın mânâsı budur eğer var ise*³⁰

Yedi yüz yıldan beri ruhları ve gönülleri yıkamaya devam eden Yûnus Emre'nin destânî bir hayâtı vardır. Yaptıkları ve sözleri ile nice kimselere örnek olmuştur. Fakat kendi samîmî ifâdesine göre, öyle büyük bir iddiası veyâ dâvâsı yoktur. O sâdece ve sâdece insanlar arasında sevgiyi hâkim kılmak için gelmiştir. Çok sevdiği Tanrı'sı gönüllerde karar kıldığı için, gönül yapmağa gelmiştir. "Gönül yapmak" bir mânâda gönülleri hoş tutmak, memnun etmek ise, bir mânâsı da şu olabilir: Gönülleri îmar etmek, onları Hak sevgisini barındıracak bir olgunluğa erdirmenin yollarını göstermektir. İnsana yönelik en önemli yardım ve sevgi tezâhürü bu olsa gerektir. Öyle diyor Yûnus:

*Ben gelmedim dâvâ için benim işim sevi için
Dost'un evi gönüllerdir gönüller yapmağa geldim*³¹

İşi sevi olanın kimseyi boş görmemesi gerekir. Aslında boş ve değersiz kimse yoktur. Gördük ki insan türü bizâtihî en değerli varlıktır. Her insan Tanrı emânetini taşımaktadır. Buna rağmen ferdî plânda insanların bir takım eksik ve kusurları elbette vardır. Fakat olgun kişiye düşen, eksik ve kusur görmek olmamalıdır. Yûnus'u dinliyoruz:

*Tehî görme kimseyi hiç kimesne boş değil*³²
Eksikliğe nazar erenlere hoş değil

Yûnus Emre'de insan sevgisinin boyutları öylesine geniş ki, cümle yaradılmış, "yetmiş iki millete", yâni bütün insanlara aynı gözle bakmak gerektiğini söyler. Böyle düşünmeyen kimsenin velî de olsa, din bilgini de olsa gerçekte hatâ ve isyan içinde olduğunu belirtir:

*Cümle yaradılmış bir göz ile bakmayan*³³
Halka müderris olsa hakîkatte âsîdir

Yûnus'un bu beytinden, insanlar arasında bir takım küçük hesaplarla, şu iyidir bu kötüdür, gibi basit ayırımlar yapmamak gerektiğini anlıyoruz. Herkesin inanç ve düşüncesi kendisini ilzâm eder. İnsan olarak her fert saygıdeğer bir hüviyete sâhiptir.

*

Yûnus Emre'deki insan sevgisinin en veciz ve açık tezâhürlerinden birini de onun gönül yıkmamak ve alçak gönüllü olmak tavsiyesinde bulunduğu mısralarında görüyoruz. İnsan varlığında gönlün yeri büyüktür, hattâ insanı insan yapan onun kalbi yânî gönlüdür. Yeryüzünde Kâbe'nin Müslümanlarca değeri ne ise, insan varlığında gönlün yeri odur. Şu farkla ki, Câmi (898/1492)'nin deyişiyle "*Kâbe Âzer oğlu İbrâhim peygamberin yaptığı bir binâdır, oysa gönül Yüce Tanrı'nın nazargâhıdır.*" O bakımdan Kâbe'den daha değerlidir. Yûnus Emre aynı şeyleri Câmi'den evvel söylemişti:

Gönül mü yeğ Kâbe mi yeğ eyit bana ey akli eren

²⁹ Buhârî, îman, 7; Müslim, îman, 71.

³⁰ Muatafa Tatçı, age, s. 318

³¹ Age, s. 195

³² Age, s. 182

³³ Burhan Toprak, age, s. 98; Mustafa Tatçı, s. 51

Gönül yeğdürür zîrâ kim gönüldedir Dost durağı³⁴

Tasavvufî düşünce şu ifâdeyi kudsî hadis olarak kabul eder. Hz. Peygamber'in diliyle Allah şöyle buyurur: **"Ben göğ'e ve yere sığmam, fakat mü'min kulunun kalbine sığarım."** ³⁵ Çünkü îmânın mahallî kalbdır. Netice olarak "gönül" insanın bütününe eş değerdedir.

Yûnus gönül yapmaya büyük değer verir. Gönül yıkan kimsenin ise, namaz ve hac ibâdetinin sanki boşa gideceğini söylemek ister:

*Bir kez gönül yıktın ise bu kıldığın namaz değil
Yetmiş iki millet dahî elin yüzün yumaz değil³⁶*

Namaz ve Hac İslâm dîninin iki mühim ibâdetidir. Gönül kırmamak ise ahlâkî bir davranıştır. Bunlardan hangisi daha değerlidir, tartışması bizi bir yere götürmez. Şu kadarını biliyoruz ki; dînin îmân, ibâdet ve ahlâk diye isimlendirilen üç temel unsuru birbirine sıkı sıkıya bağlıdır. Kur'an'da ibâdetlerin ahlâkî sonuçlarına sıkça yer verilir. Bu üçü arasındaki münâsebeti şöyle bir örnekle anlatmak oldukça yaygındır: Dîni, bir ağaca benzetirsek îmân bunun gövdesi, ibâdet dalları ve yaprakları, ahlâk ise meyvesidir. Meyvesiz ağacın fazla değeri yoktur. Kişiyi ahlâkî olgunluğa eristirememiş bir dindarlık da fonksiyonunu yerine getirememiş demektir. Gerçekten namaz ve hac ibâdetini titizlikle îfâ ettiği halde, insanlara karşı kırıncı, kaba ve hoyrat davranan, gönül yıkan kimsenin davranışı, şekil dindarlığından ileri gidemez. Yûnus'un ifâdesiyle söylersek bu *"bir kuru emek"*ten ibârettir.

Allâh'ın ancak mü'min kulun kalbine sığıdığı hadiste belirtiliyor; îman ve sevgi gibi iki değerli hasletin mahallinin de kalb olduğu husûsunu göz önünde bulunduran Yûnus Emre, haklı olarak gönül yıkan kimsenin hem dünyada hem de âhirette bedbaht olacağını söyler:

*Gönül Çalab'ın tahtı gönüle Çalab baktı
İki cihan bedbahtı her kim gönül yıkar ise
Aksakallı pir koca bilimez hâli nice
Emek vermesin hacca bir kez gönül yıkar ise³⁷*

*

Yûnus Emre'deki insan sevgisinin teoriden ibâret olmadığını söylemiştik. Kimse kendisinde insan sevgisi olmadığını söylemez. Önemli olan bu sevginin davranış hâline gelmesi, fiilî olarak ortaya çıkmasıdır. Meselâ hasta ziyâretinde bulunmak, muhtaçlara yardım etmek bunun tezâhürlerinden biridir. Bu insânî davranış şâirimizin mısırâlarında şöyle ifâde bulur:

*Bir hastaya vardın ise bir içim su verdin ise
Yarın anda karşı gele Hak şarâbın içmiş gibi*

Bu mısırâlar meşhur bir Kudsî Hadîs'in son derece başarılı olarak şiir tarzında dilimize aktarılmış şeklidir. Hadîs'in konuyla ilgili bölümü şöyledir:

"Allah kıyâmet gününde şöyle buyuracak:

- Ey Âdemoğlu, ben hastalandım da sen beni ziyâret etmedin. Kul:

- Yâ Rabbi sen âlemlerin Rabbisin, ben sana nasıl hasta ziyâreti yapabilirim? Allah:

³⁴ Timurtaş, age, s. 149; Mustafa Tatçı, age, s.387

³⁵ *Keşfü'l-Hafâ*, II, 273.

³⁶ Mustafa Tatçı, age, s. 181

³⁷ Age, s. 318

- Sen bilmez misin ki, benim filân kulum hastalanmıştı da sen onu ziyâret etmemiştin. Eğer sen onu ziyâret etseydin muhakkak beni onun yanında bulacaktın! Ve tekrar Allah:

- Ey Âdem oğlu, ben senden su istedim de sen bana su vermedin! buyurur. Kul:

- Yâ Rabbi, sen âlemlerin Rabbisin! Ben sana nasıl su verebilirim? der Allah:

- Filân kulum senden su istemişti de sen ona su vermemiştin. Bilmez misin ki, eğer ona su vermiş olsaydın bunu benim yanımda bulacaktın!" ³⁸

Tâkip eden beyit de yardımseverlikle ilgili hadislerin manzum şekli sayılır:

*Bir miskini gördün ise bir eskice verdin ise
Yarın anda karşı gele Hak libâsın giymiş gibi*³⁹

Söz konusu hadislerden biri şöyledir: "**Çıplak bir mü'mini giydiren kimseyi Allah cennet giyecekleri ile mükâfatlandıracaktır.**" ⁴⁰

Sonuç: Ahlak dinlerin felsefi görüşlerin en çok üzerinde durduğu konuların başında gelir. Ben burada teorik değil pratik ahlak üzerinde durmak istedim. Bir felsefeci olan Hilmi Ziya Ülken'in "*Aşk Ahlakı*" eserinden hareketle, tasavvuf düşüncesinde "aşk"ın yerini ve gücünü vurgulamak istedim. Tasavvuf şairleri ilahî aşk üzerinde derinlemesine durmuşlardır. Yunus Emre bunların başında gelir. Ona göre Allah'ı gerçekten seven kimse, O'nunla kendi arasında perde olan her şeyden geçecektir. Bu perdelerin başında insanın nefsi gelir. Nefisle kastedtiğimiz her türlü aşırı istekler, ihtiraslar, kibir, gurur gibi kötü huylardır. Hak âşıkları, aşkın verdiği güçle, Yaratıcı'ya vuslata engel teşkil eden bu huyları tek ederler.

KAYNAKÇA

Aclûnî, İsmail b. Muhammed, *Keşfü'l-Hafâ vde Müzîlü'l-İlbas*, Kahire, trsz

Ankaravi, İsmail Rusuhi, *Makasid-ı Aliyye fî Şerhi't-Tâiyye*, (Osmanlı tasavvuf Düşüncesi) [İbni Fârız'ın Kasîde-i Tâiyyesinin şerhi], hazırlayan Mehmet Demirci, Vefa yayıncılık, İstanbul, 2007

Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, Çağrı yayını, İstanbul, 1992

Demirci, Mehmet, *Yûnus'ta Hak ve Halk Sevgisi*, H. yayını, İstanbul, 2020

Gölpınarlı, Abdülbaki, *Yunus Emre ve Tasavvuf*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1961,

Mevlana, *Mesnevi*, çev. Veled İzbudak, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul-1957-1966

Müslim, *Sahîhu Müslim*, Çağrı yayını, İstanbul, 1992

Tatçı, Mustafa, *Yunus Emre Divanı*, H yayınları, İstanbul, 2008,

Timurtaş, Faruk Kadri, *Yunus Emre Divanı*, Tercüman 1001temel Eser, İstanbul (1972)

Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, Çağrı yayını, İstanbul, 1992

Toprak, Burhan, *Yunus Emre Divanı*, İnkılap kitabevi, İstanbul, 1960

³⁸ Müslim, birr, 43

³⁹ Mustafa Tatçı, age, s. 411

⁴⁰ Tirmizî, Kıyâme, 18, 41.

Ülken, Hilmi Ziya, *Aşk Ahlâkı*, İstanbul, 1. baskı: 1931; 2. baskı: 1958; 3. baskı: 1971; 4. baskı: 1981

(Sunulduğu yer: Mecazdan Hakikate Aşk, Uluslararası Sempozyum, Çanakkale 18 Mart Üniversitesi ve Üsküdar Üniversitessi, 24-26Aralık, 2021)